

ORTAÇAĞ VE YENİÇAĞ TÜRK DEVLETLERİ TARİHİ

TAR203U

KISA ÖZET

1. ÜNİTE Anadolu'da İlk Türk Beylikleri

ANADOLU'DA İLK TÜRK BEYLİKLERİ

1071 Malazgirt zaferinin ardından Anadolu'nun doğusunda mahalli Türkmen beyliklerinin ortaya çıkışına tanık oluyoruz. Erzurum ve çevresinde Saltuklular, Erzincan ve Kemah'ta Mengüçükler, Yeşil Irmak havzasında Danişmendliler, Van Gölü havzasında Sökmenliler, Diyarbakir bölgesinde İnal Oğulları, Dilmaç Oğulları, Mardin ve Hısn-ı Keyfa Artukluları, Elazığ yöresinde de Çubuk Oğulları ve ardından Harput Artukluları, XI. asrın son çeyreğinde tarih sahnesine çıkmışlar, yaklaşık olarak iki asır boyunca bölgenin kaderine hâkim olmuşlardır. Anadolu'da Türkmen beyliklerinin bıraktığı etnik, sosyo-ekonomik ve kültürel miras bugün dahi yaşamakta ve baskın bir unsur olarak varlığını korumaktadır. Şimdi, sıra ile bu beyliklerin tarihini görelim:

ARTUKLULAR

Döğter boyundan Eksük adlı bir beyin oğlu olan Artuk, 1063 yılında Sultan Alparslan'ın hizmetine girdi ve Malazgirt Zaferi'nden sonra onun emriyle Anadolu'ya geçerek Bizans'a karşı başarılı mücadelelerde bulundu. Artuk Bey'in ölümünden sonra arkasında birçok çocuk bıraktı. Bunlardan Sökmen ve İlgazi hâkimiyeti ellerine aldılar. Sökmen, kardeşi İlgazi ile birlikte Kudüs'te beş yıl kadar valilik yapmıştır. Artuklular, Hısnıkeyfâ (Hasankeyf), Mardin ve Harput olmak üzere üç kol halinde hüküm sürmüşlerdir.

Hısn-ı Keyfâ Kolu (1102-1232)

Artuk Bey'in en büyük oğlu Sökmen tarafından Hasankeyf'de (Hısn-ı Keyfâ) da kuruldu. Sökmen 1103 yılında Diyarbakir havalisinin büyük bir kısmını kendisine bağladı. Sökmen Ekim 1104'te öldü ve yerine oğlu İbrahim geçti. İbrahim amcası İlgazi'ye tabi olmak zorunda kaldı. İbrahim'in 1108 yılında ölmesiyle kardeşi Dâvud Artuklu hükümdarı oldu. 1 Ağustos 1144'te ölen Davud'un yerine oğlu Fahreddin Kara Arslan geçti. Artukoğullarının hâkimiyeti Türkiye Selçuklularının hücumları yüzünden epeyce küçülmüştü. Melik Mesud zamanında Eyyûbi hükümdarı Melik Kâmil, 1231 yılında Âmid'e karşı sefer yaparak, burasını ve civardaki şehirleri zaptetti. Âmid'den sonra Hısn-ı Keyfâ'yı da zapteden Melik Kâmil, Artuklular'ın 1102 yılından itibaren devam eden Hısn-ı Keyfâ şubesini yıkmış oldu (1232). Hükümdarlığını kaybeden Melik Mesud, Moğollar tarafından öldürüldü.

Harput şubesi (1185-1233)

1071 Malazgirt Zaferi'nden sonra Anadolu'nun fethine memur edilen beylerden birisi de, Selçuklu sultanı Melikşah devrinde devlete hizmet eden Artuk ve Yağısıyan gibi birkaç Türkmen kumandanından biri olan Çubuk Bey'dir. Anadolu'nun fethinde Artuk Bey'in hizmetinde yer almıştır. Daha sonra Çubuk Bey, Harput merkez olmak üzere, Palu, Mazgirt, Çemişkezek, Eğin, Arapgir, Genç ve Dersim'in güneyini hâkimiyet sahasına alarak bir beylik kurmuştu. 1085 yılında, Büyük Selçuklular tarafından Harput'un kendisine ıktâ edilmesiyle Çubuk Bey'in kurmuş olduğu bu Türkmen Beyliği, Belek Gazi'nin Harput'u zaptıyla 30-35 yıl kadar kısa bir ömürle sona ererek bölgeye Artukoğlu Belek hâkim olmuştur.

Artuk Bey'in torunu olan Belek b. Behram, 1112 yılında Harput'a hâkim olmuş ve Palu merkez olmak üzere burada kendi beyliğini kurmuştu. Belek, amcaları Sökmen ve İlgazi ile birlikte Haçlılara karşı birçok mücadeleye girmiştir. Anadolu'da siyasî birliği sağlamaya çalışan Sultan Alâeddin Keykubad, 1234 yılında, zaman zaman Eyyubîlerle işbirliği yapan Harput Artukluları üzerine yürüyerek şehri kuşatıp ele geçirdi. Harput Artuklularının hâkimiyetine son veren Türkiye Selçuklu Sultanı, son Harput Artuklu hükümdarını affederek ona İlgin ve Akşehir'i dirlik olarak verdi. Böylece 1185 yılında İmadeddin Ebû Bekir tarafından kurulmuş olan Harput Artukluları tarihe karıştı.

Mardin şubesi (1106-1409)

Artukoğlu İlgazi, kardeşi Sökmen tarafından Hısn-ı Keyfâ'da (Hasankeyf) kurulan ilk Artuklu Beyliği'nden sonra ikinci olarak Mardin'de "Tabaka-i İlgaziyye" adıyla teessüs etmiş bulunan Artuklu Beyliği'nin kurucusudur.

İlgazi 1113 ve 1117 yıllarında Dimaşk ve Halep'e saldıran Haçlılar ile mücadele ederken bir yandan da Selçuklular ile rekabete girişti Halk tarafından Halep'e davet edilen İlgazi, Aksungur Porsukî'den önce davrandı ve oğlu Timurtaş ile beraber gelerek şehri teslim aldı. Böylece Suriye Selçuklularının Halep Melikliği sona erdi. İlgazi'nin ölümünden sonra oğullarından Süleyman Meyyafarikin'e, Timurtaş Mardin'e, yeğeni Süleyman da Halep'e hâkim oldular. Selâhaddin Eyyûbi, II. İlgazi zamanından beri Artuklular'ın iç işlerine müdahale etmekteydi. Eyyûbiler Ahlat şahı II. Sökmen'in ölümünden sonra Meyyafarikin'i geri almaya muvaffak oldu ise de uzun süre hâkimiyetleri altında tutamadılar. Selâhaddin'in 1193 yılında ölümü Mardin Artuklularını biraz rahatlattı. Yeni Eyyubî hükümdarı el-Melikü'l-Âdil çok geçmeden Mardin'i kuşattı. Neticede Eyyûbiler mağlup olarak Mardin'den çekildiler (1199).

Moğol Nüfuzu

Moğol baskını karşısında çaresiz kalan Kara Arslan, Dârâ, Habur, Nusaybin ve Resülayn'ın Artuklular'a geri verilmesi karşılığında Moğol hâkimiyetini tanıdı. Kara Arslan Moğol felaketini atlınca onların tabiyetinde (1259-1291) uzun ve sakin bir hayat sürmüş ve bu sayede küçük Artuklu Devleti'ne bir buçuk asırlık bir ömür sağlamıştır. Otuz üç yıllık hükümdarlıktan sonra ölen Kara Arslan'ın yerine oğlu şemseddin Davud geçti. Hükümdarlığının üçüncü yılında ölen Davud'un yerine de kardeşi II. Necmeddin Gazi tahta çıktı (1294). Bu hükümdar zamanında Mardin Artuklularının İlhanlılar'a yakınlığı daha da arttı. Necmeddin Gazi 1312 yılında öldü ve yerine oğlu Ali Alpi geçti. Onun hükümdarlığı iki hafta kadar devam etti. Fakat kendisinden sonra gelen kardeşi Melik Salih (1312-1364) ise elli yıldan fazla saltanat sürdü.

Eski Türk devlet anlayışını esas alan Artuklular, devleti hanedan mensuplarının ortak malı kabul ettiklerinden, merkezîyetçi bir hükümet kurup tek bir devlet haline gelemediler. Hükümet işleri Divanlar vasıtasıyla yürütülür, halkın sorunları karşılanırdı. Artuklular kentlerin gelişmesine büyük önem vermişler, sanayi ve ticareti teşvik etmişlerdir. İlim ve eğitim alanında da hâkim oldukları sahalarda görülmemiş ilelemler kaydedildi. Her alanda birçok âlim yetişti. Büyük Şizikçi Ebu'l-İzz bu dönemde yaşamıştır.

DANIŞMENDLİLER (1071-1178)

Beyliğin Kuruluşu ve Danişmend Gazi Dönemi (1071-1104)

Danişmendliler, Anadolu'daki en önemli Türkmen beyliklerinden biri olarak, 1071- 1178 yılları arasında Sivas, Malatya, Kayseri, Tokat, Niksar, Amasya, Kastamonu, Çankırı, Çorum ve Elbistan dolaylarında hüküm sürmüştür. Beyliğin kurucusu Danişmend Gazi, Alp Arslan'ın önde gelen komutanlarından olup, Malazgirt savaşını takiben Emir Artuk ile beraber Yeşil Irmak havzası ve Kelkit vadilerinde fetihlere katılmıştır. Daha sonra Artuk'un Sultan Melikşah tarafından geri çağırılması ile Danişmend, Niksar ve havalisinde beyliğini tesis etmiştir. Danişmendliler Türkiye Selçuklularıyla birlikte Haçlılara karşı mücadele ettiler. Danişmend Gazi, aynı yıl I. Kılıç Arslan ile beraber Ereğli yakınlarındaki bir başka Haçlı kuvvetini imha ederek, Anadolu'nun bir Türk yurdu olarak kalmasında büyük bir hizmette bulunmuştur. Danişmend Gazi 1105 yılında ölmüştür. Yerine on iki oğlu arasından Emir Gazi geçmiştir. Şahsiyeti ve yaptığı hizmetler Türkmenlerin nazarında destanlaşmış ve ölümsüzleşmiştir.

Emir Gazi ve Melik Muhammed; Danişmendliler Zirvede (1105-1143)

Hükümdarlığının ilk yılları oldukça sıkıntılı geçen Emir Gazi Malatya'yı 1106 yılı Eylül'ünde I. Kılıç Arslan'a bırakmak zorunda kalmıştır. 1107 yılında Türkiye Selçuklu hükümdarının ölmesiyle Emir Gazi, derhal şehzadeler arasındaki taht mücadelesinden yararlandı ve yanında bulunan damadı Mesud'u destekledi. Ancak muvaffak olamadı. Malatya bir başka Selçuklu şehzadesi ise Tuğrul Arslan'ın ve

Atabek Belek'in eline geçmişti. Emir Gazi'nin 1116 yılında damadı Mesud'u Konya'da Selçuklu tahtına oturtmayı başarması ile Danişmendliler'in yükselişi başladı. Malatya'nın zaptı Danişmendliler için büyük bir başarı olmuş, siyasi ve askeri açıdan Türkiye Selçuklularını gölgede bırakmışlardır. Buna karşılık Selçuklu meliki Arab'ın çabaları sonucu değiştirmedir. Danişmentliler Anadolu'da en güçlü Türk devleti oldu. 6 Aralık 1143 yılında ölen Melik Muhammed ardında güçlü bir ordu ve geniş bir ülke bırakmıştı. O hayırsever, dindar ve adil bir hükümdardı. Kayseri Ulu Cami onun eseridir. İlim ve kültüre büyük önem vermiş, Abdülmecid b. İsmail Herevî gibi âlimleri Anadolu'ya davet ederek himaye etmiştir. Onun ölümüyle Danişmentliler parçalanma sürecine girmiştir.

Danişmendli Devletinin Parçalanması ve Üçlü Yönetim

Melik Muhammed'in ölümünden sonra Danişmendli Devleti derhal parçalandı. Kısa süren bir iç savaşın ardından Sivas'ta Yağı Basan, Kayseri'de Zünnun ve Malatya'da Aynüddeve idaresinde üç ayrı beylik ortaya çıktı. Türkiye Selçuklu hükümdarı Sultan Mesud, 1153 yılında Danişmendliler ile akrabalık tesis etti. Kızlarını Yağı-Basan ve Zünnun'a verdi. Bu senede Danişmend ilide Selçuklu hâkimiyeti altına girdi.

Yağı-Basan ve Kılıç Arslan

1155 yılında Sultan Mesud'un ölümü ile Selçuklularda başlayan miras kavgalarından istifade eden Danişmendliler ve Yağı Basan Elbistan taraflarına saldırıp bazı beldeleri ele geçirdi. Kılıç Arslan süratle o tarafa yöneldi. Din adamları ve ulema bir kez daha araya girdi ve iki tarafı barıştırdılar. Yağı-Basan Danişmendliler'in son kudretli hükümdarıydı. Sivas ve Niksar'da yaptırmış olduğu güzel eserleri vardır. Ölümünden sonra Danişmendliler süratle dağıldılar.

Danişmentlilerin Yıkılışı

Yağı-Basan'ın ölümü Danişmendliler'i birbirine düşürdü. Bundan istifade eden Kılıç Arslan 1165 yılında Elbistan, Gedük ve Darende'yi ele geçirdi. Zünnun'un kayıtsızlığı neticesinde de 1169'da Kayseri ve Zamantı da Selçuklular tarafından zapt edildi. Danişmendlilerin yüz yıldan fazla süren hâkimiyetleri boyunca Anadolu'nun sosyal, kültürel ve ilmi olarak gelişmesine katkıları büyüktür. Danişmendname onların ülkeye hizmetlerinin yüceltilmiş bir anlatımıdır. Danişmendliler hâkim oldukları sahalarda çok sayıda cami, medrese imaret, türbe gibi tarihi eser vücuda getirmişlerdir. Bunlardan önemli bir kısmı günümüze kadar varlıklarını korumuşlardır. Danişmendliler'de daha ilk dönemlerden itibaren para tedavülü görülür. Kendi adına ilk para bastıran beyliğin kurucusu Danişmend Gazi'dir. Danişmendliler devrinde Hıristiyan ve gayr-i müslimlerin kilise ve ibadethaneleri kapatılmamış, varlıklarını sürdürmüşlerdir. Bilhassa Malatya Süryani kilisesi bu yönde dikkat çekicidir. Hıristiyan din adamları da kentlerin yönetiminde Türklere yardımcı olmuşlardır.

MENGÜCÜKLER

Beyliğin Kuruluşu ve Mengüçük Gazi

Mengüçük Beyliği, Karasu-Kelkit Irmakları arasında Erzincan, Kemah, Divriği ve Şebinkarahisar (Köğonya) kentlerini içine alan bir sahada kurulmuştur. Beyliğin kurulduğu bölge dağlarla kaplı olup Anadolu'nun en engebeli bölgelerinden biridir. Bölge, Türklere önce Roma ve Bizans devirlerinde önem arzeden bir konumda değildi. Divriği ve Kemah bir ara Müslüman Arapların elinde kalmış, yörede 9. asırda Pauluscu olarak zikredilen yeni bir mezhep ortaya çıkmıştı. Beyliğin merkezi Kemah idi. Mengücekler'in uç (suğur) dan ziyade iç beylik karakteri taşıması siyasi ve askeri hareketlilikten çok istikrarlı ve huzurlu bir dinginliğin hakim olmasına yol açtı. Bu farklılık, Mengüçük Beyliğini diğer Türkmen devlet ve beylikleri içinde en zengin kültürel birikime sahip olma konumuna getirmiştir.

İshak

Mengüçük Gazi'den sonra yerine oğlu İshak geçti. Bu dönemde beyliğin doğudan Danişmendli güneyden de Emir Belek'in baskılarına maruz kaldığı anlaşılıyor. Mengüçüklerin Danişmendliler ile akrabalık kurmak suretiyle kendilerini koruyabildikleri görülüyor. İshak'tan sonra beylik, oğulları Davud ve Süleyman arasında iki şubeye bölünmüştür. 1151 yılında Erzincan kolunun başında

bulunan Mengüçük Beyi öldürülünce Divriği hâkimi Süleyman tüm beyliğe hâkim oldu.1160'lı yılların başlarında Kemah ile beraber Mengüçüklerin de Danişmendlilerin hâkimiyetinde olduğunu tahmin edebiliriz.

Fahreddin Behramşah ve Erzincan Kolu

Görünüşe göre Erzincan kolunun gerçek manada ortaya çıkışı Mengüçüklerin olduğu kadar Türk tarihinin en şöhretli hükümdarlarından Fahreddin Behramşah ile başlar. Onun 1164-1165 yılları içinde tahta çıktığı konusunda tarihçiler ittifak halindedirler. Onun hükümdarlığı, Danişmendli hâkimiyetinin yıkılıp Anadolu'da Selçuklu devrinin başladığı bir zamana rastlar. Onun devrinde her biri kendi alanında tanınmış pek çok âlim ve sanatçı yetişmişti.

Dönemin ünlü şairi Genceli Nizami, Behramşah namına Mahzenü'l-esrâr adlı ünlü eserini kaleme almıştır. Behramşah zamanında Anadolu'nun en önde gelen ilim ve kültür merkezlerinden biri haline gelen Erzincan kenti, ünlü mutasavvıf Mevlâna Celaleddin'in babası Bahaeddin Veled'i dört yıl ağırlamış, ünlü âlim kendisi için inşa edilen medresede dersler vermiştir. Mengüçük hükümdarı 1225 yılında Erzincan'da öldü ve bugün Melik Fahreddin Türbesi adıyla meşhur Aşağı Ula Köyü yakınlarında gömüldü. O Türk kültürüne büyük hizmetler vermiş örnek ve seçkin bir şahsiyettir.

Davudşah ve Erzincan Mengüçükleri'nin Sonu

Davudşah, Selçuklular'dan uzaklaşma stratejisi izledi. O, Melik Eşref ve Celaleddin Harezmsah ile temas geçerek yeni ittifak arayışlarına girdi. Tehlikeyi gören Selçuklu Sultanı, melik Davudşah'ı Kayseri'ye çağırdı ve huzurunda kendisine bağlı kalacağına dair bir ahidname aldı. Davudşah sözünde durmayınca Selçuklular, Erzincan ve Kemah'ı güçlük çekmeden zapt ettiler. Mengüçük emirleri Selçuklular'ın idaresinde de çok etkili ve faydalı hizmetler verdiler. Kırşehir'e hâkim olan melik Muzaffereddin kenti bir ilim ve kültür merkezi haline getirdi. Pek çok medrese, okul ve mimari değeri büyük eserler yaptırdı.

Divriği Mengüçükleri

Melik İshak'ın ölümünden sonra oğlu Süleyman Divriği kolunu kurmuştur. Mengüçükler'in bu kolu hakkında bildiklerimiz son derece sınırlıdır. Süleyman devrinde siyasi olarak güçlü dönemlerini yaşadıkları tahmin ediliyor. Divriği'deki sanat harikalarını yaratanlar Ahlatlı Türk ve Müslüman ustalar idi. Edebiyat alanında 1236'da Divriği'de doğmuş olan ünlü lügatçi ve Türk dili uzmanı Fahreddin Muhammed Hoca Hasan el-Salğurî, Oğuzların Salur Türkmenlerine mensuptu. Yine Erzincan'lı musikşinas Siraceddin Ahmed'in şöhreti Anadolu'yu aşır Suriye'ye kadar ulaşmıştı.

SALTUKLULAR

Türkmen Akınları; Erzurum ve Çevresi

1071 Malazgirt zaferinden sonra Anadolu'nun doğusunda kurulan Türkmen beyliklerinden biri de Saltuklular'dır. Beyliğin merkezi Erzurum idi. Bunun dışında Pasinler, İspir, Kars, Oltu, Tercan, Bayburt, Micinkerd, Koçmaz, Artvin kent ve kalelerinde hüküm sürmüştü.

Beyliğin Kuruluş; Ebu'l-Kasım ve Emir Ali

1071 Malazgirt zaferi ile Bizans güçlerinin bölgeden çekilmesi sonucu Ebu'l-Kasım Saltuk Bey yöreyi ele geçirmek ve burada yeni bir idare kurmakla görevlendirildi. Saltuk Bey'in 1071-1072 yılları arasında Erzurum'u fethederek beyliği kurduğunu tahmin edebiliriz. Kutbeddin'in ölümü üzerine yerine oğlu Mevdud b. İsmail atandı. Ancak çok geçmeden Mevdud da Berkyaruk'a karşı isyan etti. 1101 Aralık'ındaki anlaşma ile Azerbeycan, Gence, Diyarbekir, el-Cezire ve Musul Tapar'a bırakıldı. Buna göre Doğu Anadolu'daki beylikler de Tapar'ın idaresine girdiler. 1103 Mart'ında Muhammed Tapar ile Sultan Berkyaruk beşinci defa savaştılar. Savaştan sonuç alınamayınca tapar önce Erçiş'e sonra da Ahlat'a geldi. O esnada Erzurum hâkimi Emir Ali de ordugâha geldi. Kaynağın zikrettiği Emir Ali, şüphesiz Saltuklu beyi olup Ebu'l-Kasım'ın oğluydu.

Ziyaeddin Gazi ve Gürcü Saldırıları

Emir Ali'nin ölümünden sonra Saltuklu Beyliği'ne kardeşi Ziyaeddin Gazi hâkim oldu. Kendisi tarafından yaptırılmış olan Tepsî Minare kitabesinde geçen Mevlana Ziyaeddin Kutbü'l-İslam, şemsü'l-mülk ve'l-ümera İnanç Beygu (Yabgu) Alp Tuğrul Bey Ebu'l-Muzaffer Gazi b. Ebi'l-Kasım ibareleri onun Ebu'l-Kasım'ın oğlu olduğu unu açıkça ortaya koyar. Bu zamanda Gürcüler III. David Ağmaşenebeli (1087-1125) liderliğinde askeri açıdan kuvvetlenmişlerdi. David, 1120 yılında büyük bir saldırı başlattı. Kısa sürede Kabala, şirvan ve Berda düştü. David 1122 yılında Tişis'i ele geçirdi ve başkent yaptı. Ardından da 20 Ağustos 1123 'de en önemli kenti Ani'yi aldı. Ani'nin kaybedilmesiyle Saltuklular, büyük bir tehdit altına girmiş olsalardı da 1125 yılında Kral Davit'in ölümü onları kurtardı. 1126 yılında Sencer'in emriyle harekete geçen Türkmenler Ani'yi geri aldılar.

İzzeddin Saltuk- Gücün Zirvesi

Emir Gazi'den sonra beyliğin başına Emir Ali'nin oğlu II. İzzeddin Saltuk geçmiştir. İzzeddin Saltuk, dış saldırılara karşı komşu Türkmen beylikleriyle olan bağlarını kuvvetlendirmek yönünde politika takip etti. Emir Saltuk 1153 yılında Kars'ı almış ve burayı Kıpçak istilasından kurtarmıştı. 1161 yılında Papazlar, Gürcüleri kenti almaya davet ettiler. Kral Georgi Ani'yi çok kısa süren bir kuşatmadan sonra ele geçirdi ve valiliğine İvan Orbelian'ı atadı. Bu suretle Ani'deki şeddadî hâkimiyeti tarihe karışmış oldu. Ani'nin kaybedilmesi bölgede büyük bir inşal ve telaşa sebep oldu. Sökmenli hükümdarı II. Sökmen liderliğinde kurulan ittifaka Saltuklu hükümdarı İzzettin Saltuk da katıldı. Mütteşk kuvvetler Temmuz-Ağustos 1161 tarihinde Ani'yi kuşattılar. Türkler'in geldiğini haber alan Gürcü Kralı Georgi, derhal kentin yardımına koştu. Türkmenler iki ateş arasında kalmışlardı. Müttefik kuvvetler bozgun halinde kaçtılar.

Saltuklular'ın Gerilemesi ve Yıkılışı; Nasireddin Muhammed, Mama Hatun ve Melikşah

İzzettin Saltuk'tan sonra Saltuklular gerileme sürecine girdiler. Yeni hükümdar Melik Muhammed, Gürcüler'in Ani'yi 1174 yılında kesin olarak ele geçirmelerine engel olamadı. Onun döneminde bölgede Azerbeycan Atabekleri ve Sökmenlilerin güç kazandığını görüyoruz. Gürcüler 1189'dan sonra Saltuklu ülkesine saldırdılar. İspir, Oltu, Pasinler'i ele geçirip Erzurum'a kadar geldiler. Bu dönemde Saltuklu tarihi ile ilgili bilgiler çok mahdut ve bir o kadar da karmaşıktır. Zira bir İslâm kaynağına göre 1191 yılında Saltuklu tahtında Mama Hatun adlı bir kadın hükümdar vardı. Nasireddin Muhammed ve Mama Hatun dönemlerinde Saltuklu ilinde mimarî ve kültürel gelişmelerin yaşandığını görüyoruz. Erzurum'daki Ulu Cami Melik Muhammed tarafından yaptırılmıştı. Yine Tercan'daki Mama Hatun'un dönemine ait bir yapı olan kervansaray bölgede canlanan ticari ve ekonomik aktivitelere bir delil niteliğindedir.

Saltukluların Sonu

Saltuklular devrinde mimari, sanat ve kültür alanında önemli atılımlar gerçekleştirilmiştir. Ekseriyeti Erzurum ve civarında olan mimari eserlerin en seçkinleri Kale Cami, Tepsî Minare, Ulu Cami, Üç Kümbetler, İspir'deki Kale Cami, Artvin'deki İki Kümbet, Tercan'da Mama Hatun Kervansarayı, Türkler'in sanat zevki ve sentezci ruhunu yansıtır. İlim, edebiyat ve müzik alanında da Receb b. Karaca, Muhammed b. Hüseyin, Darirî ve tabib Ekmeleddin gibi gibi üstadlar yetişmiştir. Erzurum ve yöresi bugün bile hala izlerine rastladığımız, Hazar ötesinden ve Türkistan'dan ozan ve şairlerce taşınan ve çoğu göçebe ruhunu yansıtan folklorik ve etnolojik zenginliğe daha Saltuklular zamanında ulaşmıştır. Kentlerde Ahi kültürü ve geleneği etkindi. Köy ve kırsalda ise çoğunluğu Haydarî ve Kalenderî olan Türkmen babaları hâkimdi. Bunun yanında Saltuk ilinde diğer etnik ve dini unsurlar da barış içinde yaşamışlardır.

SÖKMENLİLER (AHLATŞAHLAR) (1100-1207)

Kuruluş Dönemi

Sökmenli Devleti 1100-1207 yılları arasında Ahlat merkez olmak üzere Van, Erciş, Bargiri, Tatvan, Malazgirt, Muş ve Sason civarında hüküm sürmüştür. Çağrı Bey 1016-21 yılları arasında gerçekleştirdiği ünlü yürüyüşünde 1018 yılında Anadolu'ya Van Gölü'nün kuzeyinden girmiştir. Tuğrul Bey 1054'te

yöreye geldi. Malazgirt'i alamamakla beraber Ahlat, Van, Erciş, Adilcevaz ve Besni, Selçuklu hakimiyetini tanıdı. Bu tarihten sonra Türk varlığı etkisini hissettirmeye başladı. Sultan Alparslan devrinde Ahlat, Türkmen emirlerinin Anadolu'ya karşı giriştikleri akın ve gazalarda önemli bir üs haline geldi. Yöre "Malazgirt Savaşına da tanıklık etmiştir. Bu açıdan da ayrı bir önem arzeder.

Sökmen El-Kutbî (1100-1112)

Beyliğin kurucusu olan Sökmen, Azerbaycan meliki İsmail Kutbeddin'in gûlamıydı. Kutbeddin 1093 yılında İsfahan'da öldürülünce Sökmen de oğlu Mevdud'un hizmetine girdi. Sultan Berkyaruk, kardeşi Muhammed Tapar'ı Azerbaycan meliki olarak atayınca Sökmen de Mevdud ile beraber Tapar'a tabi oldu. Tapar'ın Mayıs 1100'de Hemedan yakınlarında Berkyaruk'u yendiği tarihte, Sökmen'e Ahlat ve yöresini ıktta ettiği anlaşılıyor. Ahlatşah Sökmen, 1111 yılında Haçlılara karşı harekete geçtiğinde Azerbaycan'ın bir kısmına da hâkim bulunuyordu. Sefer esnasında hastalandı. O, ülkesine dönmek istedi. Ancak yolda Bâlis civarında öldü. Sökmen'in ölümü ile Meraga hâkimi Ahlat'ı ele geçirmek istemişse de arzusuna ulaşamamıştır.

Zahireddin İbrahim (1112-1127)

Sökmen'in ölümünden sonra Ahlatşahlar nüfuz ve toprak kaybetmeye başladılar. Yerine geçen oğlu İbrahim ilk zamanlarda beyliği toparlayacak ortam bulamadı. İhtiraslı fakat kabiliyetsiz olduğu anlaşılan annesi İnanç Hatun'un devlet işlerine müdahale etmekteydi. Ahlat hakimi 1125'de Gürcülere karşı sefere çıktı. Kral David ile savaşan İbrahim Bey mağlup olmaktan kurtulamadı ve ordusu büyük kayıp verdi. İbrahim Bey, bu mağlubiyetten sonra fazla yaşamadı ve 1126 yılında vefat etti.

Nasireddin Muhammed Sökmen; Yükseliş (1128-1185)

Küçük yaşta tahta çıkan Sökmen'in ilk yıllarında beyliği büyük annesi İnanç Hatun yönetmeye kalkmış, beyliğe müdahalesi emirler arasında hoşnutsuzluk yaratmıştır. Sökmenliler iç huzursuzluklar içindeyken, bölgede önemli gelişmeler yaşanmaktaydı. Musul Atabekleri ile Artuklular el-Cezire üzerinde mücadele halindeydiler. Sökmenli emirleri 1133'de İnanç Hatun'u öldürerek beylik içerisindeki ikiliğe son verdiler. Bu olaydan sonra Sökmenli Beyliği toparlanma dönemine girdi. Bölgede ve Sökmenliler'de yaşanan huzur ve sükûn ortamı Selâhaddin Eyyûbi'nin ortaya çıkışı ile bozulmaya başladı.

Eyyûbi Devleti'nin banisi olan Selâhaddin, Nureddin Zengî'nin ölümü üzerine Mısır ile Suriye'yi birleştirmiş, daha sonrada Dilmaçoğlu ve Sökmenli illerine göz dikmiştir. Selâhaddin Eyyûbi, Kasım 1182'de Musul'u kuşattığı zaman İzzeddin Mesud, Sökmenlilerden yardım istedi. Bunun üzerine Sökmen derhal ordusuyla Musul'a yöneldi. Yanında Mardin hâkimi Kutbeddin, Bitlis ve Erzen hâkimi Devletşah vardı. Selâhaddin Eyyûbi, Sincar'ı alıp Harran'a ulaştığı sırada Sökmen de Mardin'den hareket etmişti. Ancak Eyyûbi hükümdarının geri dönmesi üzerine müttefik kuvvetler çatışmayı göze alamayarak dağıldılar. Sökmen Ahlat'a döndü.

Seyfeddin Bektimur (1185-1193)

Sökmen'in çocuğu olmadığı için ülke Seyfeddin Bektimur adlı bir kölenin eline geçmişti. Bu müsait ortamı iyi değerlendiren Selâhaddin Eyyûbi Ahlat üzerine yürüdü. Aynı sırada Azerbaycan hâkimi Pehlivan da Ahlat üzerine hareket etmişti. Eyyûbiler ile yaşanan rekabette galip Pehlivan olurken, Selâhaddin de bu gelişme üzerine Ahlat'ı bırakıp Meyyafarikin'e hakim oldu. 1191 yılında el-Cezire hâkimi Takiyuddin Ömer, Meyyâfarikin üzerinden Sökmenliler'e taarruz etti. Bektimur 4000 süvari ile karşı saldırı başlattı. Ancak mağlup oldu. Ahlat, Eyyûbiler tarafından kuşatıldı ise de alınamadı.

Melik Mansur Muhammed; Gürcü Saldırıları (1198-1206)

Bektimur'un oğlu Muhammed "Melik Mansur" lakabıyla Ahlat'ta tahta çıktı. Ancak ülke sükûn bulmadı. Bu durumdan faydalanan Melik Adil, Sökmenliler'in himâyesindeki Mardin'i kuşattı. Şiddetli mücadele oldu. Adil, kentnin büyük bir bölümünü ele geçirdi. Eyyûbi hükümdarı kuşatmayı 1199 yılına kadar sürdürdü. Ahlatşahlar'dan hiçbir yardım gelmedi. Eyyûbiler ancak Musul atabeglerinin taarruzu

ile yöreden uzaklaştırılabildi. Gürcüler, 1204 yılında Ahlat üzerine şiddetli bir saldırı başlattılar. Malazgirt'e kadar geldiler. Onlara hiçbir kuvvet karşı çıkmadı. Bölgeyi baştanbaşa yağmalayan Gürcüler, pek çok da esir aldılar ve ülkelerine götürdüler. Ahlatşahlar ile Artuk Arslan arasında akrabalık vardı. Mardin hâkimi davete uyararak Ahlat'a gitti. Ancak halk Maaddilerden korkarak kenti teslim etmekte tereddüt gösterdiler. İşte tam bu sırada Ahlat'a, Malazgirt hâkimi Balaban geldi. Balaban, önce Artuk Arslan'ı uzaklaştırdı. Ardından da Muhammed'i mağlup ederek kente hâkim oldu.

İzzeddin Balaban ve Beyliğin Sonu (1206-1207)

Balaban da II. Sökmen'in memluklerindendi. O, Bektimur'un oğlu Muhammed'in yönetimine tepki duyarak isyan etmiş ve Malazgirt'i ele geçirerek orada hüküm sürmeye başlamıştı. Daha sonra Artukluları, Ahlat'tan uzaklaştırıp Ahlatşah olmuştur. Onun bu hareketi üzerine Sökmenlilerin zayışadığını düşünen Necmeddin Eyyûb b. Adil, Ahlat üzerine asker çekti ve Malazgirt'i aldıktan sonra Ahlat'ı kuşattı. Ancak kaleden çıkan Balaban, Eyyûbileri mağlup ederek kaçırttı. Balaban'ın Ahlat'ta itibarı ve gücü artmışken Necmeddin Eyyûb, babasından aldığı destekle tekrar Ahlat'ı kuşattı. Balaban yine huruç hareketi yaptıysa da başarılı olamadı ve kaleye kapandı. Ahlatlılar, bitmek bilmeyen Gürcü saldırıları ve Necmeddin'in kötü yönetimi üzerine kenti Eyyûbiler'e teslim ettiklerine pişman oldular. Ahlat ve Van Gölü havzasındaki Eyyûbi hâkimiyeti 1232 yılına kadar sürmüş, bu yılda Alaaddin Keykubad'ın emriyle yöre Selçuklu hâkimiyet sahası içine alınmıştır.

İlim, Kültür ve Sanat

Ahlatşahlar, bilhassa sanat ve mimari alanında çok ileri gitmişlerdir. Ahlatlı ustalar sadece Sökmen ilini değil bütün Anadolu'yu mimari eserlerle donatmışlardır. Divriği Ulu Camii, Konya Alaaddin Camii, Tercan Mama Hatun türbe ve kervansarayı gibi eserler Hacı Ahlatî, Harzemşah el-Ahlatî ve Mufaddal el-Ahlatî gibi ünlü mimar ve ustalar elinden çıkmış abidelerdir. Yine bugüne ulaşabilme şansına sahip olan Ahlat mezar taşlarını Türk taş işçiliğinin şaheserleri olarak zikredebiliriz. Şahbanu, Ahlat ile Bitlis arasındaki yol güzergahındaki ilkel köprülerin yerine taştan, sağlam köprüler yaptırmış, yolları genişletip onartmış ve 300 hayvanın yükleriyle barınabileceği muazzam bir han yaptırmıştır. Bu çabaları sonunda Ahlat, uluslararası çok işlek bir merkez haline gelmiştir.

İNAL OĞULLARI (1098-1183)

Diyarbakir Bölgesi ve Türkmen Akınları

İnal Oğulları 1098-1183 yılları arasında Amid (bugünkü Diyarbakır) merkez olmak üzere, Ergani, Talhum, Çermuk ve Zülkarneyn'de hüküm sürmüş bir Türkmen beyliğidir.

Beyliğin Kuruluşu ve İnal Türkmanî

Diyarbakir bölgesi ile beraber Amid'in asıl hâkimiyet altına alınışı Sultan Melikşah zamanında vukubulmuştur. 1092 yılında Sultan Melikşah'ın ölümünün ardından başlayıp Büyük Selçuklular'da yaşanan taht mücadeleleri ortamında Mervanilerin eline geçen Amid'i, Melik Tutuş geri almıştır. Tutuş'un saltanat davasını kaybedip 1095 yılında öldürülmesinin ardından Diyarbakir bölgesi Türkmen reisleri arasında bölüştürüldü.

İbrahim Bey (1098-1110)

İbrahim Bey zamanında Haçlılar Urfa ve Antakya'yı ele geçirerek birer kontluk kurmuşlardı. İnal oğulları için de tehdit oluşturan bu oluşumlara karşı, İbrahim Bey 1098 yılında Musul emiri Kürboğa ile Antakya seferine katılarak Haçlılar'a karşı mücadele etmiştir. 1099-1100 yılında Dımafik hâkimi Melik Dukak Diyarbakir'e sefer düzenledi. İbrahim Bey Meyyafarikin'de Melik'in huzuruna gelerek bağlılığını arz etmiştir. Kılıç Arslan'ın ölümünden sonra İbrahim Bey Sökmenliler'e boyun eğmiştir. Emir İbrahim 1110 yılında öldü. Kaynaklara göre o, kötü huylu, zalim ve halka sıkıntı veren biriydi. Onun zulmü sebebiyle pek çok kişi Amid'i terk etmiştir.

İl-Aldı Bey (1110-1142)

Babasının yerine Amid hâkimi olan İl-aldı Bey müşşk, adil ve iyi bir liderdi. Uzun hâkimiyeti döneminde kent huzur buldu ve refah arttı. Mardin hâkimi Necmeddin İlgazi'nin 1118 yılında Meyyafarikin(Silvan)'i ele geçirmesi ile Diyarbekir sükûnete kavuşmuştur. İnal Oğulları da bu tarihten sonra uzun süre Artuklular'a tabi oldular. Musul hâkimi atabek İmadeddin Zengi Artuklular üzerine yürüyünce Amid hâkimi İl-aldı yardıma koştu. Ancak 20000 kişilik bir kuvvete sahip olmalarına rağmen yenildiler. Zengi Serce'yi ve Dara'yı aldı. Zengi 1134'de Amid'i bir kez daha kuşatmıştır. 1141 Aralık ayında Sadüddeve İl-aldı bey öldü.

Şemsülmülk Cemalüddin Mahmud ve Beyliğin Sona Ermesi (1142-1183)

Emir Cemaleddin'in hükümdarlığın ilk yıllarında Hısn-ı Keyfa hâkimi Davud ile Mardin hükümdarı Timurtaş mücadele etmekteydiler. Bu mücadele Amid hâkimi Hısn-ı Keyfa İmadeddin Zengi de Mardin Artuklularının yanında yer almıştır. Musul hâkiminin yörede etkinliği artınca İnal Oğulları da Zengi'nin hâkimiyetini tanıyıp hutbeyi onun adına okutmaya başladılar. 1165 bahar aylarında İnal Oğulları, Hısn-ı Keyfa hâkimi Fahreddin Kara Arslan'ın yüksek hâkimiyetini tanıdılar. Amid kadısı Nasihüddin, Hısn-ı Keyfa'ya giderek anlaşma yaptı. Fahrüddeve Kara Arslan 1167 yılında Amid'i bir kez daha kuşattı. İçeriden gördüğü yardımla iki burcu da ele geçirmesine rağmen Amidliler Artukluları püskürttüler.

DİLMAÇ OĞULLARI (KAMBUR OĞULLARI) (1085-1192)

Kuruluş Dönemi

Sultan Alparslan'ın komutanlarından Dilmaçoğlu Mehmed Bey tarafından kurulan bu mütevazı beylik, 1085-1192 yılları arasında Bitlis, Erzen ve Vestan'da hüküm sürmüş iken, Erzen kolu Moğollar devrine kadar yaşamıştır. Beyliğin kurucusu Mehmed Bey, sultan Alparslan devrinde Afşin, Duduoğlu ve Ahmed-şah gibi Türkmen emirleri ile Anadolu'ya akınlarda bulunduktan sonra 1071 yılındaki Malazgirt Savaşı'na katılmış ünlü bir beydi.

Togan Arslan (1104-1137)

Togan Arslan'ı 1104 yılından itibaren tarih sahnesinde görüyoruz. O, Büyük Selçuklularda yaşanan taht mücadelesinde Berkyaruk'a karşı Tapar'ın yanında yer almış, ardından 1107 yılında Diyarbekir bölgesine hâkim olan Türkiye Selçuklu hükümdarı I. Kılıçarslan'a tabi olmuştur. Togan Arslan'ın güçlenmesi ve Mardin Artuklularıyla ilişkilerinden rahatsız olan Ahlatşah İbrahim, İlgazi'nin de ölümünü fırsat bilerek 1124 yılında Dilmaç Oğullarına saldırdı ve Bitlis'i kuşattı. Togan Arslan tekrar Sökmenli hâkimiyetini kabul ederek kuşatmadan kurtuldu. Togan Arslan, 1137 yılında öldü. Yerine oğlu Hüsameddin Kurtî geçti.

Hüsameddin Kurtî (1137-1143)

Hüsameddin beyliğe hâkim olur olmaz Selçuklu meliki Selçuk-şah'ın saldırısı ile karşılaştı ise de onu mağlup edip ülkesinden uzaklaştırdı. Buna karşılık hemen ardından 1139'da Hısn-ı Keyfâ hâkimi Davud'un saldırısına mani olamadı. Erzen'i zapteden Artuklu beyi, her şeyi talan etti ve herkesi esir aldı. Kent büyük bir felâket yaşadı. Hüsameddin, Mardin hâkimi Timurtaş'ın yanına kaçtı. Timurtaş da atabeg İmadeddin Zengi'den yardım aldı ve Saşyye Hatun ile evlenerek akrabalık kurdu. Bu gelişmeler üzerine Davud yöreden çekilmiş ve Kurtî de ülkesine dönmüştür. Hüsameddin Kurtî 1143 yılında Erzen'de öldü. Yerine kardeşi şemseddin Yakut Arslan geçmiştir.

Fahreddin Devletşah ve Yıkılış (1146-1192)

Yakut Arslan ölünce Devletşah, Dilmaç tahtına çıktı. Kısa sürede ülkeye hâkim oldu ve otoriteyi tesis etti. Ardından da 1149 yılında Timurtaş'ın kızı Nura Hatun ile evlenerek iki taraf arasındaki dostluğu daha da geliştirdi. 1191 yılında el-Cezire hâkimi Takiyyüddin Ömer, Ahlatşah üzerine yürümüş ve Ahlat'ı bir süre kuşatmıştı. Dilmaçlı hükümdarı Eyyübi şehzadesinin yanında yer almış ve ülkesinin geçitlerini kullanırmıştı. Bu olay Dilmaç oğulları ile Sökmenlilerin arasına açtı. 1192 yılında Bektimur Dilmaçoğlu üzerine yürüyerek Bitlis'i kuşatmıştır. Kısa süren bir kuşatmadan sonra kent Sökmenlilerin

eline geçti. Böylece Dilmaç Oğulları beyliği sona erdi. Dilmaç Oğulları, diğer Türkmen beyliklerinde de görüldüğü üzere hâkim oldukları coğrafyayı imar edip eserler ile donatmışlardır. Ancak birkaçı günümüze kadar gelebilmiştir. Bunlardan 1150 tarihinde yaptırılan Bitlis Ulu Camii, Anadolu'da Türk mimari sanatının ilk ve en değerli örnekleri arasında yer alır.

Bu zetin tamamını,çıkmış Sorularını,Deneme Sorularını adresinize gönderiyoruz!...

Tıklayınız

<https://www.kolaysinavlar.com/ortacag-ve-yenicag-turk-devletleri-tarihi-ady212u?search=TAR203U>